

POBRESA, UNA PERSPECTIVA FINANCERA

DAVID CEBALLOS HORNERO

*Grup d'Investigació en Anàlisi Financera i de la Incertesa
(IAFI)-Universitat de Barcelona*

«Pot ser pobra, la classe mitjana?»¹

La resposta a aquesta pregunta es pot enfocar, com a mínim, des de dues perspectives, segons com es defineixi la pobresa.

La primera, des d'una perspectiva matematicoestadística, a partir de la definició de *llindar de pobresa* que des de fa anys fa servir la Unió Europea,² implicaria una resposta negativa perquè, segons l'OCDE,³ la classe mitjana comença amb a partir d'una renda disponible superior al 75 % de la mediana i el llindar de pobresa que fixa l'estadística europea és fins al 60 % d'aquesta mediana.

1. La ponència original no contenia aquest inici com a fil argumental de l'article, que s'ha afegit perquè permet donar una resposta a les qüestions que es van plantejar a la sessió.

2. <https://www.ine.es/jaxiT3/Tabla.htm?t=9963&L=0> [Consulta 2 de gener de 2024]. A la Unió Europea es mesura la pobresa a partir del concepte de *llindar de pobresa*, en què es considera pobra una llar amb una renda mitjana dels seus components inferior al 60 % de la renda mediana disponible en cada estat membre.

3. <https://www.oecd.org/spain/Middle-class-2019-Spain.pdf> [Consulta 2 de gener de 2024]. La classe mitjana es defineix com el grup poblacional que la seva renda disponible (la mitjana de la unitat familiar o de la llar) està entre el 75 % i el 200 % de la renda disponible mediana del país.

La segona, des d'una perspectiva més social o socioeconòmica, en què es donaria pas a una mesura més subjectiva i dinàmica a partir de conceptes com ara l'*exclusió social*⁴ o dels mecanismes subjacents de la pobresa que va estudiar el premi Nobel Amartya Sen⁵ per defensar una definició de *pobresa* que inclogui les capacitats o oportunitats de la persona per ser una mesura socialment més justa, i no reduir-la a la capacitat instrumental de la renda econòmica. Des d'aquesta perspectiva, la resposta no seria tant taxativa, sobretot si ens fixem en la recent vaga industrial de l'automòbil als Estats Units d'Amèrica (EUA), on part del transfons social de la vaga rau en el sentiment de pobresa o de sortir de la classe mitjana⁶ i per la gran diferència entre el salari mitjà en aquesta indústria i el de les seves persones directives.⁷ Aquesta vaga pot ser un indicatiu que la classe mitjana pot arribar a sentir-se pobra per comparació amb les majors rendes i estructura de consum dels seus o seves caps, en tant que hi ha qui posa l'origen de la classe mitjana moderna als EUA en els assalariats/des de la incipient indústria automatitzada representada principalment pel sector automobilístic, que rebien salaris i beneficis laborals clarament per sobre de la mitjana, i a més, estables.⁸ És a dir, els treballadors/es ara en

4. Joan SUBIRATS (Dir.), *Pobreza y exclusión social: un análisis de la realidad española y europea*. Barcelona: Fundación La Caixa, 2004, p. 10-34.

5. Amartya SEN, «La Pobreza como privación de capacidades», *Desarrollo y Libertad*. Buenos Aires: Editorial Planeta, 2000, cap. 4, p. 114-141.

6. <https://elpais.com/economia/2023-09-24/una-huelga-que-marcara-una-epoca.html> [Consulta 2 de gener 2024].

7. <https://elpais.com/economia/2023-09-18/los-sueldos-multimillonarios-de-los-directivos-en-la-diana-de-la-huelga-del-motor-de-ee-uu.html#?rel=mas> [Consulta 2 de gener 2024].

8. https://es.wikipedia.org/wiki/Clase_media [Consulta 2 de gener 2024].

vaga han estat representants inequívocs de la classe mitjana durant els darrers 120 anys de la història estatunidenca.

Aquesta disjuntiva emana per l'evolució del terme econòmic de *pobresa* (manca o escassetat del necessari per viure)⁹ i per la seva mesura cada vegada més multidimensional per recollir més abastament el concepte del *necessari*. Així, la seva mesura ha anat evolucionant des de la pobresa extrema (no es tenen prou recursos per subsistir. Per exemple, el Banc Mundial¹⁰ fixa un llindar de 2,15 USD per persona i dia en termes de paritat del poder adquisitiu des del 2017), passant per llindar o risc de pobresa (en general una proporció, entre el 50 % i el 75 %, de la renda mitjana o mediana), tenint present les necessitats i costos d'alimentació, vestimenta i allotjament, fins a mesures multidimensionals que tenen en compte aspectes com l'accés a la salut, l'educació, l'habitatge... com ara la taxa AROPE,¹¹ que té present el

9. Segons el TERMCAT (<https://www.termcat.cat/ca/cercaterm/pobresa?type=basic>) [Consulta 2 de gener 2024], la pobresa és un terme sociològic i de ciències socials bàsic que es defineix en termes relatius, atès que la consideració dels recursos necessaris per a una vida digna canvia segons el context social, històric i cultural.

10. <https://www.bancomundial.org/es/news/factsheet/2022/05/02/factsheet-an-adjustment-to-global-poverty-lines#:~:text=La%20nueva%20%C3%ADnea%20mundial%20de,viven%20en%20la%20pobreza%20extrema> [Consulta 2 de gener de 2024].

11. Acrònim de l'anglès: *At Risk of Poverty and/or Exclusion*. <https://www.idescat.cat/pub/?id=ecv&n=14914> [Consulta 2 de gener 2024].

El concepte de *risc de pobresa* s'amplia amb elements d'exclusió social en la mesura de la taxa AROPE quantificant les persones que estan en algun o tots d'aquests indicadors: taxa de risc de pobresa després de transferències socials: ingressos per unitat de consum inferior al 60 % de la renda mediana disponible equivalent després de transferències socials; privació material i social severa (de béns): carència involuntària a la llar de 4 o més dels següents 9 béns: (i) vacances d'una setmana; (ii) menjar carn, pollastre o peix cada dos dies; (iii) mantenir l'habitatge a una temperatura adequada; (iv) fer front a despeses imprevistes de més de 650

risc d'exclusió social, o l'índex de desenvolupament humà (IDH) definit per l'ONU.¹²

Per tant, la mesura de la pobresa ha anat evolucionant cap a una mesura més subjectiva i relativa, justificat en l'intent de capturar tota la complexitat d'una situació d'escassetat o d'insuficiència per viure en l'actual context econòmic capitalista, on cada vegada té més pes la dimensió o el component d'accés o d'exclusió respecte de l'originari de subsistència.¹³ De fet, hi ha autors que defensen l'estudi del concepte d'*exclusió social* perquè és més extens i dinàmic que el de *pobresa* a l'hora d'aplicar-lo a les polítiques socials perquè la pobresa tendeix a mesurar-se només pel paràmetre de renda disponible.¹⁴ La mateixa estadística europea els tracta com a conceptes equiparables (*pobresa i exclusió social*)¹⁵ o el Govern de la Generalitat de Catalunya planteja estratègies de lluita contra la pobresa amb la mateixa equiparació.¹⁶ Addicionalment, des de la perspectiva del premi

euros; (v) retards en els pagaments de l'habitatge principal (hipoteca, comunitat o consums) en el darrer any; (vi) disposar de cotxe; (vii) disposar de telèfon; (viii) disposar de televisió; (ix) disposar de rentadora; llars amb molt baixa intensitat laboral: llar on totes les persones en edat de treballar fins a 59 anys han treballat menys del 20 % del seu potencial en un any.

12. https://es.wikipedia.org/wiki/Anexo:Comunidades_aut%C3%B3nomas_de_Espa%C3%B1a_por_IDH [Consulta 2 de gener de 2024].

13. <https://www.studysmarter.es/resumenes/sociologia/estratificacion-social/tipos-de-pobreza/> [Consulta 2 de gener de 2024].

14. Joan SUBIRATS (DIR.), *Pobreza y exclusión social: un análisis de la realidad española y europea, op. cit.*, p. 10-34.

15. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#:~:text=or%20social%20exclusion-,Key%20findings,aged%2018%20years%20and%20over [Consulta 2 de gener de 2024].

16. ACORD GOV/ 208/2023, de 10 d'octubre, pel qual s'aprova elaborar una estratègia de país de lluita contra la pobresa infantil de Catalunya.

Nobel Amartya Sen¹⁷ la pobresa s'ha de concebre com una privació de les capacitats bàsiques, més enllà de la capacitat instrumental de la renda, perquè les necessitats de la persona varien segons l'edat, el sexe, la situació social, sanitària o epidemiològica, el lloc, etc. En el sentit que la pobresa és relativa, de manera que una mateixa persona i renda pot ser rica en un lloc o context i pobra en un altre.

Per tant, aquesta pobresa multidimensional, la mesura de la qual s'aproxima des de perspectives basades en l'exclusió o la desprotecció, inclou altres barreres o necessitats econòmiques més enllà de la renda disponible. Així, en una economia capitalista pràcticament global, en què emergeix una «societat del consum» insatisfeta a cada nou producte o innovació, l'accés al crèdit, a l'estalvi remunerat o als serveis financers en general, «dret» necessari per poder ser part d'un grup social o mantenir el cistell de consum propi de cada època, en què la desigualtat salarial o la bretxa entre pobres i rics evidencia les diferents possibilitats d'accés als drets (de consum) més bàsics perquè el preu és igual per a tothom.

De forma que el crèdit es fa requisit per a qualsevol economia domèstica per tal de poder accedir a l'habitatge, a la compra o a les vacances en moments d'alta demanda, etc. També el crèdit permet tenir més opcions de superar una mala època econòmica sense renunciar a l'estil de vida, emprendre nous negocis amb oportunitats d'ingressos addicionals, invertir en educació i capacitació per a la millora d'habilitats i l'ocupabilitat d'algun membre que permeti superar la situació de pobresa en l'actualitat o les properes generacions, la millora dels sistemes de producció i de sub-

17. Amartya SEN, «La Pobreza como privación de capacidades», *Desarrollo y Libertad*. Buenos Aires: Editorial Planeta, 2000, cap. 4, p. 114-141.

Table 1: Median wealth and wealth inequality 2000–22, by region
Median (smoothed USD)

Region	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Africa	182	348	580	755	1,025	1,136	1,398
Asia-Pacific	894	1,565	2,170	3,444	4,456	5,059	5,673
China	3,155	7,279	11,678	16,053	24,606	28,537	30,696
Europe	7,178	11,348	14,553	16,312	23,683	26,428	30,509
India	1,153	1,383	1,912	2,405	3,299	3,656	4,107
Latin America	1,320	2,363	4,149	3,932	4,592	5,269	6,028
North America	46,041	62,988	49,242	58,893	81,604	95,298	109,285
World	1,590	2,442	4,202	5,594	7,415	8,401	9,167

Font: CREDIT SUISSE RESEARCH INSTITUTE. *Global Wealth Report 2023: Leading perspectives to navigate the future.*

sistència, sobretot en zones rurals, amb noves tecnologies, eines, llavors... En general, una reducció de les vulnerabilitats davant situacions socioeconòmiques que podrien arrossegar a estadis de pobresa.¹⁸

Tot això suposa que la limitació o restricció a l'accés al crèdit incideix com a un factor d'exclusió o desprotecció i, en darrera instància, en un risc de pobresa. De fet, hi ha diversos estudis¹⁹ que mostren que l'accés als serveis financers té un paper fonamental en el desenvolupament d'una economia i en l'alleujament de la seva pobresa. Un accés als serveis financers que agafa la forma d'«inclusió financera»

18. <https://www.bancomundial.org/es/topic/financiamiento/overview> [Consulta 2 de gener de 2024].

19. Per exemple, WORLD BANK, *Global Financial Development Report 2014: Financial Inclusion*. Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/16238> [Consulta 2 de gener de 2024].

per oposició a l'exclusió als serveis financers bàsics. Però la inclusió financera tampoc pot amagar una política agressiva d'imposició financera, com ara la tendència actual dels caixers automàtics o la fi del diner físic a Europa,²⁰ que pot derivar a resultats amb efectes contraproductius des del punt de vista socioeconòmic.²¹

D'acord amb l'anterior, emergeix un paper del crèdit, o en general dels serveis financers, com a eina d'integració perquè permet el consum de recursos en el present o de forma immediata en consonància a la necessitat social del grup de referència (identitat i inclusió). En altres paraules, la possibilitat de les rendes baixes o pobres per optar a una vida «digna».²² Dignitat entesa com la possibilitat de gaudir del consum estàndard que té la societat, en el sentit de compartir el mateix «estatus» representat pel consum i no sentir-se diferent. Així, el consum²³ proveeix de més possibilitats de realització i gaudi personal-familiar-social, cobrant rellevància el crèdit pot contribuir a l'augment del consum present i la reducció del sentiment personal-familiar-social de pobresa.

Un accés al crèdit que cal tenir present que no deixa de ser una operació financera i, per tant, contractual, en el sentit d'uns deures i obligacions legals, com és sobretot la del seu retorn. Cal recordar la modificació de l'article 135 de la

20. Juan A. ASTORGA, «El fin del dinero físico», *Quaderns IAFI*. Revista científica grup de recerca IAFI, vol.1, 2019, p. 159-180.

21. Anita GARDEVA i Elisabeth RHYNE, *Opportunities and Obstacles to Financial Inclusion: Survey Report*. Center for Financial Inclusion at accion international, July 2011 [Publication, 12].

22. Clara HAN, «Symptoms of another life: Time, Possibility and Domestic Relations in Chile's Credit Economy». *Cultural Anthropology*. 2011, p. 7-32 [<https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01078.x>].

23. Paulina VALENZUELA i Angélica BONILLA, «La pobreza y el crédito: Entre la inclusión y la vulnerabilidad». *Revista CIS*, núm. 19, novembre 2015, p. 82-100.

Constitució Espanyola el 2011,²⁴ que va deixar clar, tret pel concepte més actual de *segona oportunitat*,²⁵ que el deute pot ser el primer exigible amb independència de la situació econòmica. Existeixen clàusules, avals o acords que també suavitzen aquesta exigibilitat del deute, tot i que per traspàs de l'obligació a un tercer o per la renúncia del creditor com va ser el cas de la crisi del deute grec o de les hipoteques *subprime* (rescat bancari).

L'accés al crèdit es teoritza des de l'elecció intertemporal de consum, model econòmic de decisió d'una persona o unitat familiar per distribuir el seu consum en el temps (present-futur), en què l'estalvi actual queda remunerat o l'endeutament actual té el preu del tipus d'interès. De manera que el paràmetre (acostuma a ser un valor predefinit i fix) de decisió més important és el tipus d'interès perquè afecta la utilitat i possibilitats últimes de consum.

Es pot fer una descomposició del tipus d'interès²⁶ en tres sumands:

1) La preferència per la liquiditat (impaciència individual pel consum present perquè socialment podria considerar-se nul·la per la solidaritat intergeneracional).

2) L'efecte creixement (preferència pel consum present en un escenari de taxa real de creixement econòmic positiva per la reducció de la utilitat marginal del consum futur), i

24. <https://app.congreso.es/consti/constitucion/indice/titulos/articulos.jsp?ini=135&tipo=2#:~:text=Art%C3%ADculo%20135&text=Todas%20las%20Administraciones%20P%C3%ABlicas%20adecuar%C3%A1n,Europea%20para%20sus%20Estados%20Miembros> [Consulta de 2 de gener de 2024].

25. <https://www.boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-8469-consolidado.pdf> [Consulta 2 de gener de 2024].

26. Christian GOLLIER, «On the Underestimation of the Precautionary Effect in Discounting», *The Geneva Risk and Insurance Review*, vol. 36, 2 (December 2011), p. 95-111.

3) L'efecte de precaució, que opera només a llarg termini (prudència cap a l'estalvi davant riscos futurs, que implica una preferència pel consum futur).

Si bé, les formes més habituals d'aproximar el tipus d'interès de l'elecció intertemporal són la taxa lliure de risc o altres sistemes amb taxes decreixents en el temps segons preferències o enquestes²⁷ d'expectatives d'ingressos futurs (més possibilitat de retorn), la incertesa o la planificació de les despeses futures (preferència estalvi).

No obstant, tot això parteix del tipus d'interès i , per tant, d'operacions financeres de finançament (equilibrades) quan la realitat és el desequilibri, ja no només per deixar un llegat, sinó per la impossibilitat de planificació i d'encertar el resultat de l'estalvi o de les expectatives futures (estalviar o endeutar-se en la quantitat justa pel consum present i futur òptim). Tot això aconsella que seria més convenient treballar des d'un model financer més proper a la matemàtica de la inversió.²⁸ Sota el model de matemàtica de la inversió del Dr. Rodríguez,²⁹ la taxa de rendibilitat per valorar una inversió és la taxa financera de rendibilitat (TFR), i no la taxa interna de rendiment (TIR), que a més comporta problemes d'existència matemàtica. Aquestes taxes són iguals quan la TIR coincideix amb el tipus d'interès de valoració, és a dir, en les operacions financeres de finançament. De manera que la taxa financera de rendibilitat (TFR), a més de ser únicament i matemàticament congruent per a tota operació d'in-

27. Martin L. WEITZMAN, «Why the far-distant future should be discounted at its lowest possible rate», *Journal of Environmental Economics and Management*, vol. 36, 3, novembre 1998, p. 201-208.

28. Alfonso M. RODRÍGUEZ, *Matemática de la Inversión*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1998.

29. Alfonso M. RODRÍGUEZ, «Profitability in Complex Investments: Errors of IRR and other Anomalies, their Solutions», *International Journal of Economics, Finance and Management*, vol. 7, 3, juny 2019, p. 88-94.

versió, reflecteix el desequilibri de l'operació financera al suposar, en general, una rendibilitat diferent a la del mercat (finançament).

Així, la TFR es pot separar en tres sumands:

1) El tipus d'interès lliure de risc, que en general és el tipus base de valoració i el cost d'oportunitat de mercat.

2) El diferencial de rendibilitat associat al risc, segons la corba de la frontera eficient markowiana,³⁰ com a prima de risc.

3) El sobrediferencial per la destresa o sort de l'agent inversor, en la línia de l'empresari innovador schumpeterià³¹ i la seva «destrucció creadora» o l'«esperit animal» keynesià,³² que impulsa l'agent econòmic a actuar malgrat la incertesa a llarg termini.

Des d'aquesta descomposició de la TFR d'una inversió, com a mesura del rendiment esperat de l'endeutament present que es converteix en consum futur, la pobresa relativa des de la perspectiva financera, que és la temàtica d'aquesta reflexió, es conceptualitzaria quan la restricció d'accés al crèdit impliqués un tipus d'interès per sobre dels dos primers sumands (la taxa lliure de risc més la prima de risc eficient) perquè implicaria que l'entitat financera s'estaria apropiant de l'esforç i sobrerendibilitat que genera l'agent inversor.

Per tant, la pobresa o la vulnerabilitat de pobresa es definiria des d'aquesta perspectiva financera com una barreira d'accés a un finançament just per oferir només el crèdit

30. Harry MARKOWITZ, «Portfolio Selection», *The Journal of Finance*, vol. 7 (1), 1952, p. 77-91.

31. Joseph A. SCHUMPETER, *Capitalismo, socialismo y democracia*. Traduït per Roberto Ramos. Barcelona: Folio, 1996 (original en anglès 1942).

32. Roberto MARCHIONATTI, «On keynes' Animal Spirits». *KYKLOS Journal of Evolutionary Economics*, vol. 52, 3, 1999, p. 415-439.

a tipus d'endeutament excessivament alts respecte al risc del projecte. Barrera que es pot trobar quan l'entitat financera atorga el finançament segons la credibilitat creditícia de la persona (més pobre, major interès), quan s'imposen sobrecostos, formalment negociables, que l'agent inversor no qüestiona per manca de formació o educació financera (generalment associat a rendes baixes), quan només es té accés a préstecs usurers.

En els microcrèdits o accions com el banc Grameen,³³ tot i que puguin ser bones pràctiques per trencar barreres institucionals d'accés al crèdit de les rendes més baixes, cal tenir la prevenció que els seus tipus d'endeutament acabin apropiant-se d'uns guanys que no li pertocarien a l'entitat financera i que poden agreujar la situació de pobresa o no en poden sortir, malgrat l'èxit de la inversió. De la mateixa manera, el capital-risc o els préstecs amb condicions d'atorgament a fons perdut (assumpció del risc de crèdit per l'entitat que presta els diners) amb la inclusió de la prima de risc eficient per a aquella operació ja inclouria el risc (de crèdit) addicional respecte al de mercat, i en tot cas disminuir-se quan estiguin avalats per entitats governamentals, per no penalitzar l'esforç i la potencial sort de les persones que volen sortir d'un estadi de pobresa de manera permanent amb la inversió o adquisició del necessari per viure.

En conclusió, i reprement la pregunta inicial. És possible en un context inflacionari i de diferència creixent entre els salaris i guanys dels i les integrants de la classe mitjana i dels seus directius i capitalistes que la classe mitjana pugui sentir-se pobra per no poder replicar o aspirar puntualment, tot i que sigui en una versió *low cost*, al consum de la classe econòmicament superior i per tant percebre la manca d'al-

33. Muhammad YUNUS, *Banquero de los Pobres: Los microcréditos y la batalla contra la pobreza en el mundo*. Barcelona: Paidós, 2006.

guna capacitat «bàsica» de consum, perquè, entre d'altres factors, l'accés a un crèdit que permeti finançar aquest major consum present no pugui ser realitat per dues barreres: la primera, d'un tipus d'interès econòmicament injust per ser massa elevat. I la segona, la manca de creixement futur del salari, agreujat pel major cost financer del crèdit. Barrera (alt tipus d'interès) de superació del risc de pobresa que és també totalment aplicable quan s'està en una situació monetària de pobresa, conjunturalment o estructuralment, perquè redueix les opcions de retorn i estalvi.

